

ביאורים בתפילה

קדיש

מדוע חלק מהקדיש בעברית וחלקו בארמית?

הטור בסימן נו' מביא שתי טעמים: הקדיש תוקן בלשון ארמית מפני שהוא שבח נאה וחשוב, שאם היה בעברית אזי יבינו המלאכים (שאינן מכירין ארמית) את השבח, יקנאו בנו ועלולים לקטרג עלינו. טעם נוסף ע"י אמירת הקדיש הקב"ה נזכר בחורבן הבית וגלות ישראל, כדאיתא בברכות (ג.) בשעה שישראל עובין אמן יהא שמיה רבא, הקב"ה מנענע בראשו ואומר: אוי לבנים שגלו מעל שולחן אביהם ומה לו לאב שככה מקלסין אותו בניו וריחקם מעל שולחנו. וכאשר המלאכים יראו את "הדאגה" של הקב"ה ויבואו להסיר את הדאגה ולהגיע שמחה וחדווה לפניו יתעלה, אז יקטרגו על עם ישראל להראות לו שהם לא זכאים ח"ו לגאולה (ב"ח). ולכן הקדיש נאמר בארמית כדי שהמלאכים לא יבינו.

ור"י נתן טעם אחר לפי שהיו רגילין לומר קדיש אחר הדרשה והיו שם עמי הארץ שאינן מכירין אלא ארמית שהוא לשונם ולכן נהגו לאמרו בלשון שהכל מבינין בו.

הבית יוסף בשם הזוהר בפרשת תרומה (דף קכט:): מביא טעם אחר וז"ל מתורגם ע"פ המתוק מדבש: קדושת הקדיש שהוא בלשון ארמית, למה אין יחיד יכול לאמרה? ומתרץ בא וראה כי קדושת זו (קדיש) אינה כשאר הקדושות שהם משולשות (קדוש, קדוש, קדוש), ואין כח בקדושות אלו להתפשט בעולמות התחתונים לשבר את כוח החיצונים, ואם לא היו קדושות אלו באמרות בלשון הקודש אלא בלשון ארמית היה מותר לאמרם ביחיד. אבל קדושה זו (קדיש) היא עולה בכל הששה קצוות, למעלה ולמטה ובכל צדדי הקדושה, ושוברת מנעולים וחותרות של ברזל וקליפות רעות, שהם כחומות של ברזל המפסיקים בנינו לבין אבינו שבשמים, המתבטלים ע"י קדושת הקדיש שנכנסת ומתפשטת ביניהם לבטלם ולשברם, וכל מה שנעשה ע"י קדושת הקדיש הוא כדי שיתעלה כבודו של הקב"ה על כל העולמות, ולא רק על ישראל מתעלה כבוד ה' אלא הוא מתפשט בכל העולמות ובכל הנמצאים, ואין מי שימנע התפשטות כבודו. ואמר כי אנו צריכים לומר אותו בלשון ארמית שהיא לשון של סטרא אחרא ולענות בכח חזק איש"ר מברך כדי שישבר כוח הסטרא אחרא, ויתעלה הקב"ה בכבודו על כל העולמות בכח התגברות הקדושה, כי כפי מה שאנו עונים איש"ר בכל כוחנו ומשברים כוח יצרנו בעניית הקדיש, כן באותו העניין נשבר כוח הקליפות שהיצר הרע חלק מהם, וכשנשבר בקדושה זו כוח הסטרא אחרא שהוא מחיצת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים, אז הקב"ה מתעלה בכבודו וזוכר את בניו שהם בגלות וזוכר את שמו המחולל בגויים, ולפי שהקב"ה מתעלה בכבודו בקדושה זו לכן אפילו שהיא נאמרת בלשון ארמית אינה נאמרת אלא בעשרה לפי שכבודו של קב"ה מתעלה ע"י עשרה שהם כנגד עשר מידות העליונות. ובלשון זה נכנע הסטרא אחרא בעל כורחו ונשבר כוחו, ומתעלה כבודו של הקב"ה ושובר מנעולים וחותרות ושלשלאות חזקות וקליפות רעות, לפי הלשון ארמית הוא לשון הסטרא אחרא ולכן נשבר כוחו ע"י זה, וזוכר הקב"ה את שמו המחולל ואת בניו שהם בגלות ע"כ.

יתגדל ויתקדש - יוסד ע"פ הפסוק "והתגדלתי והתקדשתי לעיני הגויים" (יחזקאל לח, כג) האמור במלחמת גוג ומגוג שאז יתגדל שמו של הקב"ה כדכתיב "ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד" (זכריה יד, ט). לפי הפרישה (בס' ו) מכיוון שמוסד ע"פ הפסוק הניחו את המילים "יתגדל ויתקדש" בלשון הקודש.

שמיה רבא - יש מפרשים שם "יה" רבא בלשון עברית שאנו מתפללים על שם "יה" שאינו שלם, שיתגדל ויתקדש ושיחזור להיות שלם. והיינו לעת הגאולה שינקום מעמלק שנשבע שלא יהיה השם שלם עד שינקום ממנו דכתיב "כי יד על כס יה" שאין הכיסא שלם ואין השם שלם אלא לאחר שינקום ממנו, ואז יהיה השם שלם וגם הכיסא דכתיב "האויב תמו חרבות לנצח ... וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו" (תהילים ט, ז-ח) הרי השם שלם כאשר הכסא שלם. ולכן "שמיה" ללא מפיק בה' (דרכי משה בשם

ביאורים בתפילה

חידושי אגדות), וכן לא יפסיק בין "שמיה" ל"רבא", אבל בין "רבא" למברך לית לן בה (הגהות אשר"י). ור"י פירש ששמיה רבא הוא בלשון ארמית והוא תרגום של שמו הגדול בעברית (לפי שיטתו שתקנו את הקדיש בלשון הארמית כדי שעמי הארץ יבינו). ולכן לא יפסיק בין רבה למבורך מכיוון שעיקר השבח שהוא מבורך (דרכי משה).

ועונים הציבור בכוונה שלמה אמן יהא שמיה רבא מברך לעולם ולעלמי עלמיה - כדאיתא בשבת קיט: אריב"ל כל העונה אמן יהא שמיה רבא מברך **בכל כוחו**, קורעין לו גזר דינו שנאמר "בפרוע פרעות בישראל בהתנגד עם ברכו ה' " (שופטים ה) מאי טעמא בפרוע פרעות? משום דברכו ה' (כאשר מברכים את ה' אז הפרעות=פורענויות מתבטלים=פרוע=ביטול פרש"י). רבי חייא בר אבא א"ר יוחנן אפילו יש בו שמץ של ע"ז מוחלין לו, כתיב הכא בפרוע פרעות וכתוב התם "כי פרוע הוא" (שמות לב- נאמר בעגל הזהב). אמר ריש לקיש כל העונה אמן בכל כוחו פותחין לו שערי גן עדן שנאמר "פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים" (ישעיה כו) אל תיקרי שומר אמונים אלא שאומרים אמן, מאי אמן א"ר חנינא אל מלך נאמן.

רש"י פירש בכל כוחו - **בכל כוונתו**. וכ"כ רבינו יונה בפרק מי שמתו כלומר בכל כח כוונתו ומפני שיש בני אדם שאין הכוונה שלהם מתעוררת אלא ע"י הכח אמר בכל כוחו, אבל אין צריך לתת קולות גדולות שיתלוצצו ממנו בני אדם.

ר"י מבעלי התוס' (בד"ה כל) כתב דיש פסיקתא במעשה דר' ישמעאל בן אלישע דקאמר התם כשישראל נכנסים לבתי כנסיות ואומרים יהא שמיה רבא מברך **בקול רם** מבטלים גזרות קשות. השו"ע בס' נו"ס' א כתב יש לכוון בעניית הקדיש ולענות אותו בקול רם.

והרמב"ם כתב (בסדר התפילות) שבעת שיאמר ש"צ יתגדל ויתקדש שמיה רבא, **כל העם עונים איש"ר מברך לעלם ולעלמי עלמיה**. כתב הר"ר דוד אבודרהם - יש אנשים שעונים איש"ר מברך וכו' עד ואמרו אמן, אני קבלתי מרבתינו שאין לענות אלא איש"ר מברך לעלם ולעלמי עלמיה בלבד. וכ"נ מדברי רבינו סעדיה וכ"כ בשם הראש, והטעם כי יש עד "עלמיה" שבעה תיבות וכ"ח אותיות וכן הוא לפי הפסוק "ויחסנון מלכותא עד עלמא ועד עלם עלמיה" וכ"כ הכלבו וכ"נ מספר הפרדס לרש"י ומהרמב"ם. ורבינו הגדול מהרי"א מצא שכתוב בסידור שכולל דברי הגאונים שמי שעונה קדיש אם לא יאמר אלא עד "עלמיה" די (טוב), אבל אם יאמר "יתברך" צריך להשלים הקדיש.

הבית יוסף הקשה לדברי האומרים שאין לענות אלא עד "עלמיה" מדאיתא במדרש אמר רבי אלעזר ב"ר יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי אליהו ז"ל ועמו ד' אלפים גמלים טעונים. אמרתי לו מה אלו טעונים? א"ל אף וחימה, למה? לעשות נקמה באף וחימה ממי שמספר בין קדיש לברכו, בין ברכה לברכה, בין פרק לפרק, בין איש"ר ליתברך. ומאחר שאסור לספר בין איש"ר ליתברך, משמע שצריך לומר יתברך, דדוחק הוא לומר שהמדרש מיירי בש"צ עצמו. ונראה שצריך להיזהר גם היחיד שלא להפסיק בין "עלמיה" ל"יתברך" שהרי המדרש סתמא קאמר, אח"כ מצאתי לה"ר יוסף גיקאטלייא ז"ל שכתב על זה שהמפריד בין עלמיה ליתברך כאלו הפריד וקצץ במקום, דליכא קיצוץ ואין צריך להפריד ח"ו אלא מדבק עלמיה ליתברך. וכך פסק בשו"ע שם בס' ג' ז"ל העונים עד לעלמי עלמיה בלבד טועים הם כי אסור להפריד בין עלמיה ליתברך. ומגן אברהם (בס"ק ט) חולק וכתב ולי נראה מנהג הקדמונים עיקר שהיו אומרים עד יתברך בלבד, מכיוון שאם הציבור יאמרו יתברך וכו' הרי כתב הבית יוסף בס' קכ"ה בשם הרא"ש דצריך לשתוק ולכוון כשאומר החזן קדיש ואין לומר עמו דהא קי"ל שומע כעונה, ובפרט כשחזן אומר במהירות יצטרך הוא למהר יותר לסיים קודם החזן כמ"ש בס' נא והמהירות מבטל הכוונה, לכן טוב לשמוע מהש"צ. המשנה ברורה בס"ק טו' מביא את המ"א ואת הגר"א שכתב שלא לומר רק עד תיבת עלמיה בלבד, כי כאן הוא סיום השבח של איש"ר ומ"יתברך" ולהלן מתחיל פרק אחר ואין לערבבם בבת אחת. ונראה שאם יאמרם בשתי נשימות גם להגר"א שרי (דומיא דתקיעות בס' תק"צ), ובעיקר העניין יש מקומות חלוקין במנהגן בזה, ועכ"פ אם הוא עומד במקום שאין רשאי להפסיק יזהר בזה שלא

ביאורים בתפילה

יאמר רק עד עלמאי.

יתברך וישתבח ויתפאר... הטור מקשה מדוע מפסיקין באמצע הקדיש לומר (יתברך וכו') בלשון הקודש? תירץ ה"ר דוד אבודרהם כי השבחים (יתברך וכו') לא היו יכולים לאומרם בלשון הארמית (נראה לי שאנו אומרים את שתי השבחים "יתגדל ויתקדש" בלשון הקודש מפני שנכתבו בפסוק במפורש כפי שכתב הפרישה, לכן גם שאר השבחים) (יתברך וכו') נאמרים בלשון הקודש). ובקדיש יש ' לשונות של שבחים ואלו הם: יתגדל, יתקדש, יתברך, יתפאר וכו' ו"א שהן כנגד ' מאמרות שבהם נברא העולם ולכן אומרים "בעלמא די ברא כרעותיה". והסיבה שאנו מפסיקים בין השבחים של "יתגדל ויתקדש" לשאר השבחים "יתברך כו", מפני שמצאנו באגדה שעשרת הדיברות כלולות בעשרה מאמרות ובקדיש יש עשרה שבחים כנגד ' מאמרות, וכשם שהיה הפסק בין ב' דיברות ראשונות לח' דיברות אחרונות, שהב' הראשונות מפי הגבורה והח' מפי משה לכן גם בשבחים בקדיש הפסיק בין הב' הראשונות לח' האחרונות.

לעילוי נשמת כל נפטר עם ישראל